

Досвід геніального теоретика Спогади про професора Б.Й. Цуканова

З Б.Й. Цукановим я познайомився 20 років тому через І.Д. Бежа, зараз академіка, доктора психологічних наук, професора. У липні 1987 року ми відпочивали у спортивно-оздоровчому таборі Одеського педагогічного інституту, де ми з Іваном Дмитровичем, відомим вже тоді методологом і теоретиком психології, щодня проводили наукові дискусії в ході тривалих прогулянок берегом Чорного моря. Згодом до нас приєднався і Б.Й. Цуканов, тоді ще кандидат наук, доцент, і одразу звернув на себе увагу міркуваннями про... історію запорозьких козаків, про своє козацьке коріння...

У наступні зустрічі Борис Йосипович розповів нам про свої останні наукові дослідження, зокрема про метод визначення тау-типу людини і про відкриття ним зв'язку цього показника з типом темпераменту. Його розповідь про це відкриття та його теоретичні і практичні наслідки були настільки цікавими і захоплюючими, що я тоді щиро назвав Б.Й. Цуканова Ейнштейном сучасної психології. І це враження, чим далі, тим сильніше, зберіглося в мене всі 20 років нашого наукового спілкування, аж до передчасного уходу з життя вченого у грудні 2007 року. Ці роки стали для мене як для науковця справжнім подарунком долі. Адже я ніколи, ні до цього, ні після, не співпрацював так тісно зі справжнім генієм людського роду, хоча мені взагалі-то щастило на зустрічі зі здібними, обдарованими, талановитими людьми. Але геніїв було небагато, і найяскравіший серед них — Борис Йосипович Цуканов.

Після тієї зустрічі в Одесі я перечитав усі наявні статті вченого, оволодів його методом визначення типу темпераменту через тау-тип. Вдалося навіть створити за допомогою ліцеїстів-програмістів комп'ютерний варіант цього методу, який схвалив пізніше сам автор у свій приїзд до Києва. При глибокому ознайомленні з теорією вченого виникало безліч питань, які ставали предметом обговорення у безпосередніх наукових контактах з ним. Наше спілкування не можна було назвати систематичним, але декілька разів на рік ми все ж таки телефонували один одному, зустрічалися в Києві, обмінювалися думками. З боку Бориса Йосиповича вони завжди мали принциповий, глибоко науковий, чесний творчий характер.

* Автор — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу педагогічної психології і психології праці Інституту педагогічної освіти та освіти дорослих АПН України.

Пам'ятаю, як 1996 року, вже після захисту докторської дисертації, Борис Йосипович, вже професор, завідувач кафедри, директор Центру психології часу, звернув в ході чергової нашої співбесіди увагу на моє припущення про те, що кількісний склад типологічних груп має бути закономірним. І через півроку, проаналізувавши свою величезну експериментальну вибірку піддослідних, він повідомив мені, що це дійсно так: у людській популяції ці групи є константними за своєю кількістю у відтворюваних поколіннях. Холероїдів — 14%, сангвіноїдів — 44%, врівноважених — 4%, меланхолоїдів — 29%, а флегматоїдів — 9%. Це має принципове значення, оскільки за даним явищем повинен стояти певний генетико-популяційний механізм підтримання константності, фактично ж — ним може бути геном людини... Саме до цього висновку призводить гео-генетична теорія темпераменту видатного вченого, якщо уважно перечитати його твори.

Кожна зустріч з видатним вченим вражала новими відкриттями і величезним задоволенням від справжнього творчого наукового спілкування. І кожного разу я наполегливо просив Бориса Йосиповича видати свою докторську дисертацію у вигляді книги. І нарешті 2000 року вона вийшла під назвою "Час у психіці людини" з чудовою передмовою академіка В.П. Зінченка. Справжньою нагородою для мене, якою я пишаюся досі, стала висловлена автором подяка мені й І.Д. Беху за "допомогу у реалізації задуму"... Вже незадовго до відходу у вічність Борис Йосипович повідомив мені, що хтось представив цілком його книгу в Інтернеті, віддаючи належне всесвітньому значенню теорії вченого.

Наші наукові дискусії з професором Б.Й. Цукановим були надзвичайно важливими для мене. Саме під впливом його евристичної і невичерпної теорії часу у психіці індивіду виростили і деякі наші концептуальні погляди та практичні розробки. Адже вони базувалися на чудовому, єдиному в світовій психології об'єктивному зручному оперативному методі визначення типу темпераменту як психофізіологічної основи людської психіки, особистості. Без цього методу більшість психологів і дотепер не враховують цю основу і приходять до значних помилок у розумінні та роботі з особистістю. Використовуючи теорію професора Б.Й. Цуканова в контексті нашої тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості, ми виявили в ході комплексної психодіагностики, інтерпретації масиву даних і консультування близько 4 тисяч клієнтів явище патогенної психодинамічної неконгруентності. Це дозволило, у свою чергу, пояснити механізм виникнення і перебігу так званих перева-

жаючих психосоматичних хвороб для кожного типу темпераменту, виявляти і лікувати їх. Саме цю ідею Гіппократа про переважаючі хвороби реанімував, повернувши у сучасну психологію професор Б.Й. Цуканов, відкривши принципово нові можливості для практичної психології.

Особливе захоплення визиває унікальна кардіопсихотерапія, розроблена Б.Й. Цукановим. Її, до речі, підтримав на засіданні своєї вченої ради Київський інститут кардіології ім. М. Стражеска. Борис Йосипович розробив власне психотерапевтичне ноу-хау, яке дозволяє визначити групу інфарктного ризику та момент серцевого наступу і таким чином попереджати схильних до інфаркту людей (в тому числі і тих, хто про це не підозрює), створювати для них відповідні клінічні умови для нормального, безпечного для здоров'я і життя перебігу інфаркту. Професор познайомив мене з деякими зі своїх клієнтів, з їх публікаціями у пресі, приміром, Бровер Л.Б., яким він врятував життя. Б.Й. Цуканов передав мені копію своєї статті про те, як "Одеса може стати антиінфарктною зоною" (1997 р.). Проте запропонована ним програма перетворення милої його серцю Одеси у місто без летальних інфарктів і дотепер лежить у муніципалітеті...

Так сталося, що я особисто двічі перевіряв ефективність цієї кардіопсихотерапії на собі. Перший раз — ретроспективно, коли заднім числом точно "підрахував" за його методом час появи своєї першої передінфарктної кризи 1980 року, а другий раз — коли спрогнозував на його основі і підготувався до серцевого наступу у липні 2006 року, провівши його як нормальний фізіологічний процес. Борис Йосипович цього разу врятував мені життя — так саме, як і сотням хворих на інфаркт. Дякуємо Вам, дорогий докторе, за чудовий метод! Хочу відмітити, що використання цієї доступної, дешевої й ефективної кардіопсихотерапії може запобігти загибелі тисяч пацієнтів. Проте я був, на жаль, свідком декількох смертей від інфаркту тих вчених або їх родичів, хто не сприйняв, знехтував унікальною теорією і практикою професора Б.Й. Цуканова, за що вони поплатилися своїм життям...

Жалкую, що мені самому не вдалося врятувати від лихої хвороби мого дорогого вчителя. Мабуть я не зміг обґрунтовано переконати його в необхідності своєчасно послабити те величезне інтелектуальне, емоційне, внутрішньоособистісне напруження, позамежову самовіддачу своїх сил, які він не жалів в останні роки на подальший розвиток власної теорії, її практичне втілення й утвердження у життя суспільства. Впевнений, що саме свідомо обраний вченим шлях самопожертвування і призвів його до гострої і необоротної патогенної неконгруентності, яку не витримав міцний козацький організм...

Не врятувала становище навіть моя вечірня лекція на конференції в Одесі влітку 2002 року, коли я публічно виклав відповідні висновки на прохання її учасників і обережно, опосередковано намагався проаналізувати стан здоров'я професора на прикладі декількох своїх неконгруентних клієнтів, серед яких був випадок, подібний до його стану. Але було вже запізно...

Б.Й. Цуканов завжди з вдячністю згадував свого вчителя — професора Д.Г. Елькіна. Він фактично добудував ще один поверх науково-психологічної школи Д.Г. Елькіна — Б.Й. Цуканова. Дбайливо ставився вчений до своїх учнів, захищав своїх аспірантів навіть у ВАКУ, виявляв любов до колег та їх дітей. Це стосується і моїх дітей, яких він тепло прийняв і уважно ознайомив зі своєю теорією, коли ми двічі відпочивали в Одесі. Моя дружина і доньки, зараз вже студентки-психологи, з вдячністю згадують бесіди з метром української психології, його настанови. Годі й говорити, що вони володіють методом Б.Й. Цуканова з визначення типу темпераменту та захоплені його теорією... Професор міг широко радіти успіхам своїх учнів і колег. Не забуду, як після виходу 2003 року моєї книги "Методологічні питання наукової психології" Борис Йосипович публічно проголосив на засіданні створеної за його ініціативою і очолюваною ним спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій в ОНУ ім. І.І. Мечникова про появу в українській психології ще однієї "методологічної зірочки"...

Здавалося, що нам світило ще декілька десятків років творчого наукового спілкування... Та цього, на жаль, не сталося. Проте і прикутий в останні роки життя до ліжка, професор залишався самим собою — філософом всесвітнього масштабу, оригінальним мислителем, справжнім вченим і наставником обдарованої молоді, чесним, вимогливим, мужнім, справедливим, дбайливим, спрямованим у майбутнє до останньої миті свого дивовижного життя...

Коли я прощався з Борисом Йосиповичем, то мене не покидала думка, що видатний український вчений найкраще за всіх у світі зрозумів природу часу. Своєю статтю він начебто об'єднав космічні ідеї стародавніх греків, сучасні концепції часу і простору та майбутню науку людства, подарувавши йому новий гуманістичний погляд на час як головний атрибут Всесвіту.

Професор Б.Й. Цуканов залишив нам унікальний досвід геніального теоретика, прикладного вченого і практика, який слід ретельно вивчати і використовувати філософам, психологам, медикам, педагогам, усім науковцям і практикам України. Його теорія часу підносить гідність української науки! Вічна пам'ять видатному сину українського народу!